

УДК 80(=16):[008:316.472.3](497.2:477)"18/19"
DOI: 10.30970/sls.2021.70.3754

**БОЛГАРСЬКО-УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ВІДНОСИНИ
ПЕРІОДУ ПІЗЬНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ ХІХ–ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ ст.**

Ігор ШПИК

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра історії Центральної та Східної Європи
e-mail: i-shpyk@ukr.net*

У розвідці вперше зроблено спробу проаналізувати висвітлення болгарсько-українських культурних відносин періоду пізнього Середньовіччя у працях українських вчених ХІХ–першої чверті ХХ ст. Подано детальний опис усіх заторкнутих ними аспектів цієї проблеми, що супроводжується коментарями і поясненнями. Виявлено низку оригінальних думок та висновків, які оцінюються з позицій їх практичного значення для розвитку відповідної ділянки сучасної славістики.

Ключові слова: Болгарія, Україна-Русь, культурні відносини, “другий південно-слов’янський вплив”, пізнє Середньовіччя, українська славістика.

Незважаючи на глибоке коріння та плідний розвиток культурних відносин між болгарами та українцями упродовж багатьох віків, вони стали предметом окремих наукових студій порівняно пізно, лише з середини 70-х років ХХ ст.¹ До того їх практично не виділяли з загального русла русько-південнослов’янських зв’язків і взаємовпливів або ж обмежувалися принагідними й епізодичними згадками про них у контексті висвітлення стрижневих процесів та явищ історії України.

Одним із найменш досліджених періодів болгарсько-українського міжкультурного діалогу є пізнє Середньовіччя. Це пояснюється нечисленністю та фрагментарністю джерел, а основне – недостатньо виробленою методологією їх опрацювання, недосконалістю відповідних концептуальних підходів, які, попри істотну критику, все ж продовжують застосовуватися. Йдеться, зокрема, про проблему так званого “другого південнослов’янського впливу”. Першовідкривачем цього явища вважається А. Соболевський, який у 1894 р. на підставі порівняльного аналізу рукописів ХІV–ХV ст., створених у різних православнослов’янських країнах, констатував широкомасштабне проникнення південнослов’янських книжно-літературних досягнень на руські землі у ХІV–ХV ст. Відтоді науковці висловлювали різні, інколи діаметрально протилежні, думки: від утвердження провідної ролі “другого південнослов’янського впливу” в культурно-релігійному житті східнослов’янських спільнот кінця ХІV–ХV ст. (Лихачев, 1958) до

¹ У 1975 р. опубліковано монографію Д. Степовика “Українсько-болгарські мистецькі зв’язки”, а в 1976 р. – синтетичну працю з історії українсько-болгарських зв’язків П. Соханя.

цілковитого заперечення його існування (Жуковская, 1987; Worth, 1983). І не дивно: дослідники, маючи справу лише з результатами цього процесу – порівняно невеликою кількістю збережених до нашого часу книжно-літературних пам'яток, поклалися в основному на свою історичну уяву, а відтак, по-різному трактували його причини. Втім, у цій дискусії, яка триває донині, з кола її основоположних питань, а саме визначення сутності “другого південнослов'янського впливу”, окреслення його змісту, пояснення механізмів проявів, окреслення хронологічних рамок тощо, не виправдано випадає один дуже важливий, у багатьох відношеннях визначальний момент – етнокультурні відмінності населення різних частин Русі.

А. Соболевський писав про “русску письменность”, а терміни “Русь” та “Россия” використовував як синоніми. Тож зрозуміло, що в його великоруській системі координат Русі-України не існувало. Таку ж позицію займали майже всі російські вчені наступних поколінь, особливо радянських часів. Виняток становив хіба що В. Щепкін (1967, с.119), який, підсумувавши свої палеографічні дослідження східнослов'янських рукописів XIV–XV ст., зазначив, що Південно-Західна та Північно-Східна Русь, будучи політично відокремленими одна від одної, сприймали і засвоювали культурні досягнення балканських слов'ян неоднаково. Отже, вчений виявив очевидний факт минулого, який, однак, не помічали його попередники, не брали до уваги сучасники та не виправдано, здебільшого з ідеологічних міркувань, ігнорували наступники.

У другій половині XX ст. українська славистика, яка перебувала під монопольним впливом російських історіографічних схем, цілковито прийняла концепцію “другого південнослов'янського впливу”, штучно адаптувавши її до української пізньосередньовічної історії. В підсумку це не пішло їй на користь, позаяк самодостатні процеси релігійно-культурних відносин Русі-України з Болгарією XIV–XV ст. звужувалися до одного абстрактного явища, головним реципієнтом якого, без сумніву, вважалася Москва.

Сучасні українські дослідники активно послуговуються терміном “другий південнослов'янський вплив”, а це автоматично привносить в їхні тексти не тільки певну термінологічну розмитість, а й почасти ретранслює застарілі історіографічні шаблони з яскраво вираженими міфотворчими елементами. Щоб знівелювати означену тенденцію, потрібно звернутися передовсім до витоків нашої національної історіографії, яка містить альтернативні інтерпретації культурних зв'язків України-Руси з Болгарією та з іншими південнослов'янськими країнами в період пізнього Середньовіччя. Їх послідовний аналіз становить головну мету пропонованої розвідки.

Упродовж XIX–початку XX ст. історики, фольклористи, бібліографи, літературознавці, мистецтвознавці, лінгвісти та палеографи виявляли окремі факти болгарсько-українських культурних відносин XIV–XVI ст., що свідчило про необхідність ґрунтовнішого дослідження цих питань.

Поступове виокремлення означеної проблеми як предмета наукових студій розпочалося на ґрунті нових принципів історичного самоусвідомлення, сформульованих у добу національного Відродження. Під впливом ідей фольклорного романтизму тогочасні будителі-інтелектуали натхненно намагалися довести культурну самобутність і тісну спорідненість слов'янських народів, що створювало передумови до вивчення міжслов'янських культурних зв'язків.

Уперше порівняльний аналіз болгарських та українських епічних пісень у середині 30-х років XIX ст. здійснив закарпатський українець, речник болгарського національного відродження Юрій Венелін (Гуца). У праці “О характере народных песен у славян задунайских” він стверджував, що епоси сербів і болгар, які склалися в по-

дібних історичних умовах, мають багато спільного: у них переважають мотиви хоробрості, відчайдушності та героїзму. Вчений відзначав, що в цьому відношенні близькими до сербів і болгар є українці, козацькі думи яких так само оспівують героїчний дух народу. Інші слов'янські етноси Ю. Венелін відносив до “жіночих або занепалих духом народів, для яких недоступне почуття епопеї” (1835, с.100).

Цілісна й оригінальна, хоч і не завжди послідовна та в багатьох моментах наївна, теорія подібності епічної народної творчості окремих слов'янських народів, висунута Ю. Венеліном, стала значним досягненням тогочасної історико-фольклористичної науки. Адже вчений не лише відкрив, а й гідно представив новий пласт слов'янсько-балканської народної творчості – болгарський героїчний епос, який до того часу фактично не був об'єктом уваги науковців (Мишанич, 1974, с.26).

Після виходу праці Ю. Венеліна вчені-фольклористи дедалі частіше почали використовувати у своїх дослідженнях зразки болгарської уснопоетичної творчості XIV–XVI ст. Істотну роль болгарського фольклору в становленні українських дум як самодостатнього жанру усної народної творчості відзначив М. Дашкевич. Підсумувавши головні досягнення порівняльної фольклористики XIX ст., він створив чітку, хоча й дуже схематичну, картину взаємодії епосу південних слов'ян та українців. На думку дослідника, у XV–XVI ст. в українській усній народній творчості виник болгарський термін “дума” (означає “слово”), яким називався новий жанр епічних пісень, що склалися під впливом тісних зв'язків Південно-Західної Русі з Болгарією, Сербією та Волошиною (Дашкевич, 1904, с.122–123). Подібність українських, болгарських і сербських епічних пісень М. Дашкевич розглядав з позицій не фольклориста, а історика-культуролога: проводив паралелі між окремими явищами і процесами пізньосередньовічної історії південних та східних слов'ян, аналізував факти їх безпосередньої взаємодії (1904, с.123–126). Методологічний підхід М. Дашкевича привернув увагу багатьох учених: справедливо критикуючи деякі його висновки, вони визнавали корисність такого панорамного опису міжслов'янських фольклорних взаємин, представлених у конкретному історико-культурному контексті з виокремленням головних передумов і рушійних чинників їх перебігу (див.: Мишанич, 1974, с.36–37).

Найгрунтовніший порівняльний аналіз українських та болгарських народних пісень здійснив Іван Франко (1913, с.24, 54), який виявив чимало нових моментів тематичної та поетико-стилістичної спорідненості фольклору обох народів, визначив шляхи її формування. Так, на його думку, епічні твори на Русь-Україну приносили з Балкан мандрівні сербські й болгарські співці, що істотно вплинуло на розвиток української уснопоетичної творчості.

Всебічні зв'язки між Руссю-Україною та Болгарією в XIV–XVI ст. І. Франко принагідно відзначав і в своїх літературознавчих працях. Так, дослідник високо оцінив книжно-літературну діяльність київських митрополитів – болгар за походженням – Кипріяна та Григорія Цамблака, поширення на українських землях письменницького стилю “добрословіє” (“плетеніє словес”), болгарської перекладної й оригінальної літератури (Франко, 1899, с.11; Франко, 1984, с.103). Зокрема, особливо цінною під цим кутом зору є його дисертаційна праця “Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман і його літературна історія”, котру І. Франко захистив під керівництвом В. Ягича. У 1897 р. він опублікував її частину під заголовком “Притчата за єднорога въ нейният български вариант” у XIII томі болгарського журналу “Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”. У ній дослідник доводить, що в XIV ст. на Русі-Україні поширювався середньоболгарський переклад цього твору (Франко, 1980, 30, с.572).

Учений наголошував, що чимало апокрифів були носіями і популяризаторами на Русі-Україні опозиційної до християнства ідеології болгарського богомільства (Франко, 1899, 2, с.83–88). Найцікавішими серед них є “Життя Адама і Єви” (з епізодом Адамового запису), “Суперечка Христа з дияволом”, “Слово про брехливого Антихриста і як його переміг архангел Михаїл” та ін. Крім того, результати здійснених Франком текстологічних досліджень апокрифічної літератури засвідчують опосередковану взаємодію болгарської та української літератури. Яскравий приклад цього – апокриф “Суперечка Христа з дияволом” з рукопису о. Теодора з Дубівця 1602 р., який має ознаки сербського правопису. На підставі порівняльного аналізу цього апокрифічного тексту І. Франко дійшов висновку, що він, як й інші слов'янські списки, за змістом істотно відрізняється від грецьких аналогів, хоча всі вони, безперечно, походять від одного оригіналу. За припущенням вченого, слов'янський переклад апокрифу був зроблений десь на Балканах у період розквіту богомільства, про що свідчить наявність у тексті дуалістичних ремінісценцій (Франко, 1899, 2, с.199–200).

Наприкінці XIX–на початку XX ст. деякі українські історики поглиблено вивчали східнослов'янське церковно-релігійне життя епохи пізнього Середньовіччя, принагідно торкалися питань, безпосередньо пов'язаних з болгарсько-українськими зв'язками останньої чверті XIV–першої чверті XV ст. Так, А. Хойнацький (1873) опублікував розвідку, присвячену церковно-релігійній та політичній діяльності митрополита Кипріяна на Волині; В. Рибинський (1891) висвітлював діяльність київських митрополитів, болгар за походженням, Кипріяна та Григорія Цамблака.

Розширення кола джерельних матеріалів, насамперед введення в науковий обіг значної кількості книжно-літературних пам'яток та активне опрацювання їх, уможливило відкриття нових аспектів болгарсько-українських релігійно-культурних зв'язків останньої чверті XIV–першої половини XVI ст. Спочатку дослідники не виходили за межі чисто емпіричного пізнання, принагідно встановлюючи факти, які тією чи іншою мірою стосувалися цієї проблеми. В 1874 р. професор слов'янської філології Чернівецького університету О. Калужняцький детально описав рукописи львівських книгозховищ, у яких виявив зразки болгарської перекладної й оригінальної літератури, а також імена святих, популярних у середньовічній Болгарії (1878). Елементи середньо-болгарського правопису в давньоукраїнських богослужбових текстах одним із перших помітив випускник Київської духовної академії, археограф та мовознавець Г. Крижанівський, який виділив середньоболгарсько-українську (західноруську) редакцію церковнослов'янської мови (1886).

Інтерес до проблем міжслов'янської релігійно-культурної взаємодії проявив В. Щурат. У невеликому науково-популярному нарисі історії Афону вчений підкреслив провідну просвітницьку роль поліетнічної “чернечої республіки” в східнохристиянському світі та тісні й безперервні зв'язки з нею Русі-України (1895, с.22–42). Сербсько-українські духовні взаємини XI–XVIII ст. досліджував В. Гнатюк (1906). Він дійшов висновку, що в XIV–XVI ст. українці контактували з сербами частіше, ніж з болгарами, але при цьому не заперечував тісного переплетіння цих двох напрямів зв'язків як явищ одного й того ж порядку, з огляду на що часто використовував термін “полудневі слов'яни”. Узагальнивши різні джерельні відомості, учений створив першу цілісну, хоча й дещо спрощену, наукову концепцію історії українсько-південнослов'янських зв'язків XIV–XVI ст.

Увагу М. Грушевського привернуло кілька найголовніших аспектів болгарсько-української духовної взаємодії, передовсім діяльність болгар – київських митрополи-

тів (1994, 5, с.404–409, 510–517). При розгляді структуротворчих основ української писемної культури XIV–XV ст. науковець виділив “середньоболгарську течію”, яка виникла внаслідок великого напливу з Болгарії на наші землі церковнослов'янських рукописів. Про значні масштаби цього явища, на його думку, переконливо свідчить поява в той час численних українських текстів із виразними ознаками середньоболгарської мовно-правописної редакції, південнослов'янського письма, книжкового орнаменту, а також відродження “старого візантійського риторства”, поширення богомильських легенд та тирновських перекладів візантійської літератури (Грушевський, 1994, 6, с.343–346; 1992, с.55–59; 1995, 5/1, с.9–10, 22–23).

Головна заслуга М. Грушевського полягає в пристосуванні концепції А. Соболевського про “другий південнослов'янський вплив” до української пізньосередньовічної історії. Завдяки широкому залученню спеціальних археографічно-філологічних й історико-літературознавчих праць та відповідних першоджерельних матеріалів, ученому вдалося максимально чітко відобразити це явище і, щонайважливіше, визначити його сутність. Так, характеризуючи “середньоболгарську течію”, дослідник не лише наголошував на її зовнішній, формальній стороні, а й відзначав, що “за нею стояла інша – внутрішня, ідеологічна зміна в цілیم релігійнім світогляді. Вона відбивала в собі конфлікт релігійно-філософських систем: останню ідеологічну боротьбу, останній інтелектуальний вибух грецько-візантійського світу, що стався в ньому в середині XIV ст. і звисний під назвою боротьби ісіхастів з варламитами, або спору варламітів і паламітів. Тирновська школа, котрої відгомін у нас ми оце слідили, складалася з більш і менш гарячих і щирих прихильників ісіхії – була однією з відгалужень її, і констатуєчи зверхні прояви середньоболгарських впливів, ми не можемо забувати того ідеологічного підкладу, що лежав під цими літературними формами в середньоболгарському відродженні” (1995, 5/1, с.22).

Перша світова війна, революції 1917 р. у Російській імперії, українсько-більшовицька та українсько-польська збройна боротьба мали вкрай негативні наслідки для наукових студій, вони майже повністю загальмували й вивчення болгарсько-східнослов'янських зв'язків. Їх дослідження продовжилося на початку 20-х років XX ст., коли суспільно-політична ситуація в Східній Європі дещо стабілізувалась. Утім, лише у поодиноких випадках тогочасні українські вчені звертали увагу на окремі сфери релігійно-культурних зв'язків Болгарії та Русі-України періоду пізнього середньовіччя. Так, у 1920–1924 рр. М. Возняк видав у Львові свою синтетичну працю “Історія української літератури: У 3-х т.” (1992, с.263–266), в якій розглянув деякі аспекти болгарсько-українських літературних зв'язків XIV–XVI ст., проаналізував і узагальнив відомості про діяльність на українських землях митрополитів Кипріяна та Григорія Цамблака, поширення ісихазму, Євтимієвої мовно-правописної реформи та емоційно-експресивного літературного стилю, відзначив істотне поповнення тогочасної української літератури болгарськими перекладними та деякими оригінальними творами.

Майже одночасно з М. Возняком свої думки щодо болгарсько-українських контактів у царині книжкової орнаментики у короткій текстовій частині альбому “Прикраси рукописів Галицької України” (1922–1923) висловив І. Свенціцький. Провівши паралелі між окремими елементами художнього оформлення болгарських та українських рукописів XII–XVI ст., він відзначив їх стилістично-композиційну подібність, яку потрактував не стільки як результат безпосередніх контактів українців з болгарами, скільки наявністю в них спільної мистецької основи і відповідно логіки творчої уяви в рамках геометрично-плетінчастого стилю, або ж колористичного вирішення

(Свенціцький, 1922, с.IV–V). І. Свенціцький відзначив також благотворний вплив орфографічної реформи тирновського патріарха Євтимія (XIV ст.) на правопис галицьких рукописів (Григораш, 2002, с.114).

Отже, повз увагу українських учених XIX–першої чверті XX ст. не пройшов жоден із відомих на той час аспектів проблеми болгарсько-українських відносин періоду пізнього Середньовіччя. Найбільший внесок у її розробку здійснили І. Франко та М. Грушевський, окремі висновки та погляди яких ґрунтуються не тільки на глибокому знанні українського й болгарського релігійно-культурного життя, а й на результатах порівняльного аналізу відповідних книжно-літературних пам'яток, завдяки чому досі зберігають наукову актуальність. Втім, сукупно матеріали усіх цих студій, незалежно від рівня їх науковості, становлять невід'ємну частину уявлень українських славістів про місце своєї культурної спадщини в системі міжслов'янських зв'язків Середньовіччя.

Список посилань

Worth, D., 1983. Так называемое “второе южнославянское влияние” в истории русского литературного языка. *IX Международный съезд славистов (Киев, сентябрь 1983). Резюме докладов и письменных сообщений*. Москва, с.222–223.

Венелин, Ю., 1835. О характере народных песен у славян задунайских Москва: Тип. Н. Степанова.

Возняк, М. С., 1992. *Історія української літератури: У 2 кн.* Львів: Світ.

Гнатюк, В., 1906. Зносини українців із сербами. *Науковий збірник, присвячений професорови Михайлові Грушевському учениками й прихильниками, з нагоди Його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904)*. Львів, с.373–408.

Григораш, Н., 2007. *Украинската литературоведска българистика от XIX и средата на XX век: личности и школи*. Велико Търново: Университетско издателство «Св. св. Кирил и Методий».

Грушевський, М. С., 1992. *З історії релігійної думки на Україні*. Київ: Освіта.

Грушевський, М. С., 1994. *Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн., 5–6*. Київ: Наукова думка.

Грушевський, М. С., 1995. *Історія української літератури, 5/1*. Київ: Либідь.

Дашкевич, Н., 1904. Несколько следовъ общения Руси съ югославянами въ литовско-польской периодъ ее истории, между прочимъ въ думахъ. *Изборник Киевский, посвященный Т. Д. Флоринскому*. Киев, с.117–137.

Жуковская, Л. П., 1987. Грецизация и архаизация русского письма 2-й пол. XV–1-й пол. XVI в. (Об ошибочности понятия „второе южнославянское влияние”). *Древнерусский литературный язык в его отношении к старословянскому*, с.144–176.

Калужняцкий, Е. И., 1878. Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ библиотекахъ и архивахъ Львовскихъ. *Труды третьяго археологического съезда въ Россіи, бывшаго въ Кіевъ въ августъ 1874 года, 2*, с.213–321.

Крыжановскій, Г., 1886. Каменець-Струмиловское тетро-Евангеліе 1411 года и Вольнское наречіе въ XIV–XV в. *Вольнскіе епархіальныя ведомости. Часть неофициальная, 17*, с.502–509; *18*, с.531–543.

Лихачев, Д. С., 1958. *Некоторые задачи изучения второго южнославянского влияния в России*. Москва: Издательство Академии наук СССР.

Мишанич, С. В., 1974. Порівняльне вивчення епосу українського та південно-слов'янських народів. *Народна творчість та етнографія, 4*, с.24–37.

- Рыбинский, В., 1891. Киевская митрополичья кафедра съ половины XIII–до конца XVI века. Киевъ: Тип. Г. Т. Корчакъ-Новицкаго.
- Свенціцький, І., 1922. *Прикраси рукописів Галицької України XVI-го віку*, 1–3. Жовква: Ex officina Monasterii O. s. Basilii Magni.
- Соболевский, А. И., 1894. *Южнославянское влияния на русскую письменность въ XIV–XV векахъ. Реч, чит. на годичном акте Археологического института 8 мая 1894 года*. Санкт-Петербург: Тип. М. Меркушева.
- Сохань, П. С., 1976. *Очерки истории украинско-болгарских связей*. Киев: Наукова думка.
- Степовик, Д. В., 1975. *Українсько-болгарські мистецькі зв'язки*. Київ: Наукова думка.
- Франко, І. Я., 1981. *Зібрання творів. У 50-ти томах*, 30. Київ, Наукова думка
- Франко, І. Я., 1984. *Зібрання творів. У 50-ти томах*, 41. Київ, Наукова думка
- Франко, І., 1899. Апокріфи і легенди з українських рукописів. *Пам'ятки українсько-руської мови і літератури*, 2. Львів.
- Франко, І., 1913. Студії над українськими народними піснями, 1. Львів.
- Хойнацький, А., 1873. Жизнь и деятельность святителя Киприана митрополита Киево-Московского на Волыни. *Волынские епархиальные ведомости. Часть неофициальная*, 14, с.497–503.
- Щепкин, В. Н., 1967. *Русская палеография*. Изд. 2-е. Москва: Наука.
- Щурат, В., 1895. *Чернеча республіка на Афоні*. Львів: Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка.

Reference

- Dashkevich, N., 1904. Several facts on Rus' communication with South Slavs in Lithuanian-Polish period of its history, including dumas. *Kievan Anthology dedicated to T. D. Florinsky*. Kiev, pp.117–137. (In Russian)
- Franko, I. Ya., 1981. *Collection of works. In 50 volumes*, 30. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
- Franko, I. Ya., 1984. *Collection of works. In 50 volumes*, 41. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
- Franko, I., 1899. Apocrypha and legends from Ukrainian manuscripts. *The Monuments of the Ukrainian-Russian Language and Literature*, 2. L"viv. (In Ukrainian)
- Franko, I., 1913. *Studies of the Ukrainian Folk Sngs*, 1 L"viv. (In Ukrainian)
- Hnatyuk, V., 1906. Relations of Ukrainians with Serbs. *Collection of scientific articles dedicated to Prof. Mykhailo Hrushevsky by his students and supporters to celebrate the 10th anniversary of His scientific activity in Halychyna (1894–1904)*. L"viv, pp.373–408. (In Ukrainian)
- Hojnackij, A., 1873. Life and activity of the hierarch Cyprian, Metropolitan of Kiev and Moscow in Volyn region. *Volyn Eparchial Journal. Unofficial Section*, 14, с.497–503. (In Russian)
- Hrushevs"kyj, M. S., 1992. *From the history of religious thought in Ukraine*. Kyiv: Osvita. (In Ukrainian)
- Hrushevs"kyj, M. S., 1994. *History of Ukraine-Rus' : vols. 1–10 (in 12 books)*, 5–6. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
- Hrushevs"kyj, M. S., 1995. *History of Ukrainian literature*, 5/1. Kyiv: Lybid. (In Ukrainian)

Hryhorash, N., 2007. *Ukrainian Literary Bulgarian Studies of the 19th – middle of the 20th century: schools and personalities*. Veliko T'rnovo: Universitetsko izdatelstvo "Sv. sv. Kiril i Metodij". (In Bulgarian)

Kaluzhnjackij, E. I., 1878. Overview of Slavic-Russian monuments of language and writing, kept in Lvov libraries and archives. *Proceedings of the Third Archeological Congress in Russia, held in Kiev in August of 1874*, 2, pp.213–321. (In Russian)

Kryzhanovskij, G., 1886. Kamianets-Strumilov tetra-Gospel of 1411 and Volyn dialect in the 14th–15th centuries. *Volyn Eparchial Journal. Unofficial Section*, 17, pp.502–509; 18, pp.531–543. (In Russian)

Lihachev, D. S., 1958. *Certain tasks of studying the second South Slavic influence in Russia*. Moskva: Publishing house of the Academy of Sciences of the USSR. (In Russian)

Myshanych, S. V., 1974. Comparative study of the epic literature of the Ukrainian and South Slavic peoples. *Folklore and Ethnography*, 4, pp.24–37. (In Ukrainian)

Rybinskij, V., 1891. *Kiev Metropolitan Cathedral from the half of the 13th to the end of the 16th century*. Kiev": Tipografija G. T. Korchak"-Novickago. (In Russian)

Shchepkin, V. N., 1967. *Russian paleography*. Moskva: Nauka. (In Russian)

Shkurat, V., 1895. *The Monk's Republic in the Mount Athos*. L'viv: Publishing house of the Scientific Association Shevchenko. (In Ukrainian)

Sobolevskij, A. I., 1894. *South Slavic influence on the Russian language and writing in the 14th–15th centuries. Report, delivered at the annual event of the Archeological Institute on March 8, 1894*. Sankt-Peterburg: Tipografija M. Merkusheva. (In Russian)

Sohan', P. S., 1976. *Outline of history of Ukrainian-Bulgarian relations*. Kiev: Naukova dumka. (In Russian)

Stepovyk, D. V., 1975. *Ukrainian-Bulgarian art relations*. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)

Svyencicz'kyj, I., 1922. *Decoration of Manuscripts of Galician Ukraine XVI-20 viky*, 1–3. Zhovkva: Ex officina Monasterii O. s. Basilii Magni. (In Ukrainian)

Venelin, Ju., 1835. *On Folk Songs of Transdanube Slavs*. Moskva: Tipografija N. Stepanova. (In Russian)

Worth, D., 1983. The so called "second South Slavic influence" in the history of Russian literary language. *9th International Congress of Slavic Studies Scholars (Kiev, September 1983). Abstracts of reports and articles*. Moskva, pp.222–223. (In Russian)

Wozniak, M., 1992. *History of Ukrainian literature: In 2 books*. L'viv: Svit. (In Ukrainian)

Zhukovskaja, L. P., 1987. Greek influence and archiazation of the Russian language of the second half of the 15th – first half of the 16th centuries (On the falseness of the notion "second South Slavic influence"). *Old Russian literary language in its relation to the Old Slavic language*, pp.144–176. (In Russian)

**BULGARIAN-UKRAINIAN RELATIONS IN THE LATE MIDDLE AGES
IN THE WORKS OF UKRAINIAN SCHOLARS
of the 19th–First Quarter of the 20th Century**

Igor SHPYK

*Ivan Franko National University in Lviv
1, Universytetska str., Lviv, 79000
Chair of history Central and Eastern Europe
e-mail: i-shpyk@ukr.net*

Background: One of the least researched periods of Bulgarian-Ukrainian intercultural dialogue is late Middle Ages period. It is explained by the low number of sources and their fragmented character, and mainly by incomplete methodology of their processing, lack of respective conceptual approaches, which are still applied, despite serious criticism.

In the second part of the 20th century Ukrainian Slavic Studies, being under monopoly influence of the Russian historiographic patterns, fully accepted the concept of the “second South Slavic influence”, artificially adapting it to the Ukrainian late Middle Ages history. Definitely it was not beneficial for it as self-sufficient processes of religious and cultural relations of Ukraine-Rus with Bulgaria of the 14th–15th centuries were narrowed down only to one abstract phenomenon, which main recipient undoubtedly was Moscow.

Purpose: Modern Ukrainian researchers continue using the term “second South Slavic influence”, and this automatically makes their texts not only a bit terminologically vague, but often retranslates outdated historiographic patterns with clearly expressed myth-making elements. To finally neutralize the afore-mentioned tendency, one should refer back to the origins of our national historiography that includes alternative interpretations of cultural relations of Ukraine-Rus with Bulgaria and other South Slavic countries in the late Middle Ages period. Their subsequent analysis is the main objective of this article.

Results: Ukrainian scholars of the 19th – first quarter of the 20th century rigorously studied all the aspects of Bulgarian-Ukrainian relations of the late Middle Ages period known at that time. I. Franko and M. Hrushevsky contributed to these studies the most, and some of their opinions are based both on the in-depth knowledge of Ukrainian and Bulgarian cultural and religious life, and the results of comparative analysis of the respective book and literary monuments, therefore they are still scientifically topical. At the same time, materials of all these studies, irrespective of their scientific value, is an inseparable part of Ukrainian Slavic researchers’ knowledge about the place of their cultural heritage within the system of interslavic relations of ancient times.

Key words: Bulgaria, Ukraine-Rus, cultural relations, “second South Slavic influence”, the late Middle Ages, Ukrainian Slavic Studies.